

Віктар Іўчанкаў
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

ГАЗЕТА “ЗВЯЗДА” НАПРАДВЕСНІ АБНАЎЛЕННЯ БЕЛАРУСКАГА ПРАВАПІСУ

“Звязда” на сёння з’яўляецца кансалідуемым інструментам фарміравання ментальнасці беларускамоўнага насельніцтва, бо багатым і адметным сваёй выразнасцю маўленнем далучае чыгача да той духоўнай скарбніцы, без якой не можа існаваць найвышэйшая форма праявы нацыянальнай культуры – літаратурная мова.

Нармаванасць мовы, захоўванне яе арфаграфічных норм з’яўляецца адным з паказчыкаў стабільнага развіцця грамадства. У мове як сацыяльнай з’яве адлюстроўваецца зменлівае жыццё чалавека. Змены ў мове непазбежна прыводзяць да змен у арфаграфіі. У сувязі з гэтым настойлівага вырашэння патрабуе пытанне асаблівай дзяржаўнай і палітычнай важнасці – прыняцце новай рэдакцыі “Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі”.

Гісторыя арфаграфіі паказвае, што правапіс ніколі не развіваецца шляхам ломкі існуючай сістэмы. Гістарычна мэтазгодным і сацыяльна апраўданым з’яўляецца ўнутранае ўдасканаленне арфаграфіі з улікам заканамернасцей развіцця мовы. Сучасная беларуская арфаграфія не патрабуе ні замены, ні карэннага рэфармавання. Яна гістарычна даказала і сцвердзіла сваю жыццяздольнасць: яе замацавалі шматлікія выданні кніг і школьных дапаможнікаў, засвоілі шырокія колы грамадства. Разам з тым, з’яўляючыся рэгламентуючым сродкам жывой мовы, правапіс не можа працяглы час заставацца нязменным. Бесперапыннае развіццё і ўдасканаленне мовы, якое выяўляецца ў зменах фанетычнага, марфалагічнага і сінтаксічнага характару, абнаўленні лексічнага складу мовы, выклікае неабходнасць удакладняць правапіс, прыводзіць яго ў адпаведнасць з сучаснай моўнай практыкай. Беларускі правапіс, які ў значнай ступені пабудаваны на фанетычным прынцыпе, асабліва адчувальны да гэтых змен, таму ён таксама павінен перыядычна ўдасканальвацца. Асабліва актуальным гэта стала ў канцы XX ст.: істотна абнавіўся слоўніковы склад, лексіка папоўнілася шматлікімі запазычаннямі, на старонках беларускамоўнага друку атрымалі пашырэнне ненарматыўныя арфаграфічныя варыянты. Каб пазбегнуць разнабою ў пісьмовай беларускай мове, забяспечыць адзінства яе правапісных норм і аблегчыць навучанне беларускай мове ў школе, надзённым стала неадкладнае ўпарадкаванне правапісу. Узнікла неабходнасць удакладнення існуючых “Правіл беларускай арфаграфіі і пунк-

туацыі” (Мн., 1959), якія былі распрацаваны ў адпаведнасці з пастановай Савета Міністраў БССР ад 11 мая 1957 года “Аб удакладненні і частковых зменах існуючага беларускага правапісу” і дзейнічаюць зараз.

Нацыянальнай акадэміяй навук Беларусі і Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь падрыхтаваны поўны звод правіл, неабходны не толькі настаўнікам, выкладчыкам, рэдакцыйна-выдавецкім работнікам, але і ўсім тым, хто намагаецца пісаць па-беларуску правільна. Новая рэдакцыя правіл адпавядае сучаснаму стану беларускай мовы і сучаснай практыцы пісьма. Унесены змены не закранаюць асноў беларускага правапісу, а накіраваны на ліквідацыю непатрэбных выключэнняў і супярэчнасцей, спрашчэнне правіл.

Упарадкаванне арфаграфіі абумоўлена пастаянным і натуральным развіццём як мовы, так і самога правапісу. Правілы 1959 года шмат у чым састарэлі, да таго ж даўно стала адчувальнай іх непаўната: шматлікія фармулёўкі патрабуюць дадатковых удакладненняў і тлумачэнняў, па шэрагу пытанняў у іх нельга знайсці аніякіх рэкамендацый. Нядзіўна, што сам гэст правіл 1959 года зараз мала каму вядомы, стаў бібліяграфічнай рэдкасцю, ім даўно не карыстаюцца, яны фактычна не перавыдаваліся амаль пяцьдзсят гадоў. Іх замянілі розныя даведнікі і метадычныя распрацоўкі для настаўнікаў, а ў гэтых выданнях нярэдка можна знайсці супярэчныя рэкамендацыі. Падрыхтоўка новай рэдакцыі правіл беларускай арфаграфіі – задача, якая ўжо даўно патрабуе свайго вырашэння.

Зробленая праца па стварэнні новай рэдакцыі беларускага правапісу, так або інакш, закранае інтарэсы шмат якіх ведамстваў, што ўжо даўно жывуць у стане арфаграфічнага валюнтарызму, разнабою ў рэкамендацыях слоўнікаў. У гэтых умовах проста неабходна мець адзіны арфаграфічны закон.

Ролю газеты “Звязда” ў працэсе абнаўлення беларускага правапісу цяжка пераацаніць, бо менавіта яна стала тым падмуркам, на якім гартуецца стаўленне беларуса да новага ў арфаграфіі, эксперыментальнай пляцоўкай паступовага ўвядзення ва ўжытак змененых і ўдакладненых форм. “Звязда” не толькі адкрыла прастору навукоўцам для абмеркавання і дыскусій на арфаграфічныя тэмы, а і садзейнічала паступоваму нарошчванню правапіснага патэнцыялу і выкрышталізаўванню яго аптымальных варыянтаў. “Звязда” зрабіла вялікую ласку мовазнаўцам – падрыхтавала грамадства для непазбежных змен. Яна прадвеснічала таму, што сёння ідзе завяршальная праца па зацвярджэнні новай рэдакцыі “Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі”. Ужо ў які раз гэтая найстарэйшая і найаўтарытэтная газета сведчыць пра няўмольны рух наперад жыцця беларусаў...

Не гаворачы пра структурныя і кампазіцыйныя змены ў новай рэдакцыі правіл, можна смела сцвярджаць, што “Звязда” дала жыццё тым арфаграфічным варыянтам, якія з найбольшай лёгкасцю ўвайшлі ў пісьмовую практыку, бо вымушаліся практыцызмам людзей: чалавек заўсёды зробіць так, як яму больш зручна, як больш інфарматыўна, функцыянальна. Гэта значыць уніфікуе разнастайнае, ліквідуе выключэнні, спросціць складанае, падпарадуе яго свайму інтэлекту.

Вядома, што ў беларускім пісьме закон недзісімліятыўнага акання, характэрны сучаснай беларускай літаратурнай мове, фіксуецца на пісьме. Асабліва гэта датычыць правапісу літары *о* пад націскам: *вуды – вадб, гуры – гарб* і г. д. Выключэннем з’яўлялася група слоў тыпу *медэо, трыо, адажыо, партфоліо, Токіо, Ватэрлоо* і інш. Прапануецца ліквідаваць гэтае выключэнне і падпарадкаваць названыя словы агульнаму правілу: літара *о* пішацца толькі пад націскам. Газета “Звязда” перасцераглася ўвесці гэтую навінку, бо паверыла “заканадаўцу моды” ў гэтай справе – Інстытуту мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі, які прапаноўваў пісаць словы тыпу *трыо* на манер слова *радыё*. Аднак адважылася на ўсталяванне арфаграфічнай практыкі напісання слоў *райком, выканком* праз *а*: “затое на зайздрасць многім іншым сельвыканкамам за Сеніцкім замацаваны штатны землеўпарадчык”, “...штата сельскіх выканкамаў...”, “...да фарміравання новага складу Цэнтрвыбаркама...” (Местное самоуправление. Звязда. 11.10.2006). А менавіта гэта выклікала і выклікае папрокі пэўнай часткі людзей.

У новай рэдакцыі правіл прапаноўваюцца ненаціскныя фіналі *-эль, -эр* у запазычаных словах перадаваць праз *-аль, -ар*. Гэтае ж знаходзім і ў “Звяздзе”: “Даеш камп’ютарызацыю ўсіх сельсаветаў!” (Местное самоуправление. Звязда. 11.10.2006), “Навошта чыгунцы камп’ютары?” (Звязда. 30.08.2006), “Міншчына – лідар!” (Звязда. 07.10.2006), “Беларускі лідар звярнуў увагу ўдзельнікаў сустрэчы...” (Звязда. 19.09.2006), “Нараўне з пратакольнымі сустрэчамі прэзідэнт Беларусі ў нефармальнай абстаноўцы сустраўся з многімі лідарамі краін...” (Звязда. 19.09.2006).

Знаходзім у газеце і прапанаванае ў новай рэдакцыі *аўтапрам*: *Аўтапрам* (назва рубрыкі) (Звязда. 13.09.2006).

“Звязда” даўно пашырыла практыку напісання літары *ў* у адпаведнасці з агульным правілам: “*прыватнае ўнітарнае прадпрыемства*” (Звязда. 10.10.2006), “*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і электронікі*” (Звязда. 04.10.2006), “*Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства “БелАЗ”*” (Звязда. 26.09.2006), “*...на паркоўцы каля ўніверсітэта*”

Стылістыка і літаратурнае рэдагаванне

(Звязда. 20.09.2006). Хаця сустракаецца і такое: “...*медыцынскага універсітэта*” (Звязда. 03.10.2006), “*Пры распрацоўцы герба Гродзеншчыны былі выкарыстаны ўнікальныя геральдычныя сімвалы*” (Звязда. 30.10.2006), што можна патлумачыць, відаць, традыцыйным напісаннем ці звычайным недаглядам.

Пералічаныя выпадкі (няхай яны і невысока колькасныя, бо ўнесеныя канкрэтных змен у беларускі правапіс можна налічыць да дваццаці) паказальныя і красамоўна сведчаць аб пазіцыі газеты, якая ніколі не здраджвала ні беларускай мове, ні яе стваральніку і носьбіту – народу.